

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ: ІННОВАЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА

В статтє освещаются проблемы современных исследований, которые носят инновационный характер и связаны с внедрением новаций в сферу художественного образования.

Мета статті – висвітлення дослідницьких проблем, що мають інноваційний характер, тобто пов'язані із впровадженням нововведень у мистецьку освіту. Аналіз наукових здобутків у галузі мистецької освіти та окреслення пріоритетних завдань нині особливо на часі. Виявлення вже досягнутого, з одного боку, і окреслення дослідницьких перспектив, з іншого, містить потенціал подальшого розвитку теорії і методики мистецької освіти, може стати поштовхом для виникнення нових ідей, концептуального осмислення інноваційних проектів.

Аналіз зробленого підпорядковуємо виявленню і певній класифікації дослідницьких пошуків, з'ясуванню позитивних і дискусійних підходів у проведенні досліджень. Говорячи про перспективи наукових досліджень в означеній галузі, зосередимо увагу на окресленні проблем, що, на нашу думку, мають особливе значення для розбудови в Україні мистецької освіти, створення її наукового підґрунтя.

Спектр досліджених проблем за останні роки є досить широким, проте можна виокремити ключові теми, наукові розробки, які не тільки привертали особливу увагу дослідників, а й можуть презентувати напрями розвитку теорії і методики мистецької освіти в Україні.

Найузагальненішою, визначальною, методологічного рівня проблемою є *проблема гуманізації мистецької освіти*, дотримання гуманістичних орієнтирів навчання мистецтва. Музична, хореографічна, образотворча підготовка має бути зорієнтованою на особистість як найважливішу цінність. Гасло «Не діти для мистецтва, а мистецтво – для дітей!» стало вираженням сутності гуманістичного підходу в мистецькій педагогіці. Головною потребою мистецької освіти визнано забезпечення гуманістичного спрямування художньої навчальної діяльності, цілеспрямоване перетворення здобутків світового мистецтва у особистісний естетичний досвід.

В контексті гуманізації мистецької освіти за останні роки було виконано ряд досліджень, які, спрямовуючи наукову думку на пошук загальнолюдських вимірів мистецької освіти, відкривають шлях удосконаленню практики, внесенню інноваційних перетворень у викладання мистецького циклу дисциплін. Це насамперед, праці О.П. Рудницької, в яких блискуче розкрито виховні можливості мистецтва і запропоновано парадигмальні аспекти вирішення проблеми «Мистецтво і формування

особистості». Для особистісно зорієнтованої мистецької освіти науково значимою стає концепція формування духовності людини через активізацію емоційно-почуттєвого ставлення до світу, розроблена О.М. Олексюк.

Новий і нетрадиційний підхід представлено у докторському дослідженні О.М. Отич «Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання», в якому відстоюються позиції поєднання мистецького світу і світу людини, досягнення високого рівня професіоналізму і збереження індивідуальності, взаємодії навчального пізнання і творчої діяльності. За думкою дослідниці, не відмова від професіоналізму, а розвиток здатності до індивідуального творчого вибору мають нині становити мету підготовки фахівців.

Особливої гостроти і теоретичної значущості в контексті розвитку гуманістичних засад мистецької освіти набувають *проблеми формування диспозицій особистості* як внутрішньої схильності до мистецької діяльності. Суттєвим внеском до вирішення цих проблем стали, наприклад, дослідження В.Г. Бутенка щодо формування у старшокласників естетичного ставлення до мистецтва, роботи О.Н. Дем'янчука, в яких розкриваються особливості формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи. Розгляду тенденцій і перспектив формування орієнтацій молоді на цінності музичної культури присвячено наукові праці В.І. Дряпіки. До висновку щодо необхідності створення умов узгодженої взаємодії основних психолого-педагогічних факторів «потреба, інтерес-мотив, установка» для досягнення результативності музичної діяльності старшокласників приходять І.М. Назаренко. Особливості формування естетичного ставлення до мистецтва у молодших підлітків засобами радіомовлення визначено у дослідженні І.Ю. Регейло. Теоретико-експериментальному обґрунтуванню методики формування мотивації учіння гри на фортепіано у школярів присвячено змістовне дослідження І.О. Ростовської.

Своєрідним виявленням гуманістичної позиції у мистецькій освіті є дослідницька тематика, пов'язана із *художньо-просвітницькою діяльністю* серед школярів. Залучення всіх без винятку дітей до мистецтва потребує визначення специфічного змісту, знаходження відповідних методів і форм роботи з ними. Методичними знахідками у вирішенні цих питань відрізняються роботи Т.В. Жигінас, Л.В. Кожевнікової, І.О. Полякової та ін.

Гуманістична сутність мистецької освіти яскраво відображається у *проблемах художнього виховання дошкільників*. Функції, можливості і особливості реалізації розвивального потенціалу музики розкрито у фундаментальному дослідженні Т.П. Танько, проблеми музичного становлення дошкільників плідно вивчала С.М. Садовенко, виявленню виховного потенціалу хореографії і особливостей його реалізації в роботі з дошкільниками присвячено змістовне дослідження А. Шевчук.

Попри значні досягнення, проблема формування особистості в цільовій системі мистецьких цінностей лишається відкритою. Потребують вирішення питання з'ясування педагогічних стимулів, шляхів опосередкованого впливу і на мистецький розвиток особистості, і на формування особистості засобами

мистецтва у різних вікових групах учнівської і студентської молоді, у розмаїтті різновидів художньої діяльності.

Методологічним орієнтиром розширення інноваційних підходів у педагогічній практиці слід вважати *національну основу мистецької освіти*. Чимало досліджень присвячено цій темі. Це роботи В.Д. Шульгіної щодо виявлення особливостей розвитку музичної освіти в Україні. Ефективно розробляється тематика регіональних підходів у становленні мистецької освіти (М.В. Черепанин). Науковий інтерес становлять дослідження методики використання українських виконавських традицій у музичному навчанні (Л.М. Воевідко), формування національної самосвідомості особистості підлітків у процесі і музичної (І.В. Єгорова), і хореографічної діяльності (І.О. Газіна), педагогічних умов засвоєння народних звичаїв і мистецьких традицій (В.О. Стрельчук). У контексті дослідження національних пріоритетів розвитку мистецької освіти можна окреслити ряд перспективних аспектів. Це, зокрема, питання модернізації її змісту на національній основі, визначення методичних засад вивчення спадщини і сучасної творчості українських авторів, розробки принципів відбору навчального матеріалу з урахуванням потреб становлення національної самосвідомості засобами мистецтва.

Інноваційні проблеми практики безпосередньо торкаються розробки нових концептуальних підходів до модернізації мистецької освіти. У цьому контексті привертають увагу дослідницькі здобутки Т.М. Турчин, які свідчать не тільки і не стільки про наукову підтримку інновацій, скільки про теоретичне обґрунтування нових орієнтирів розвитку початкової музичної освіти в Україні. Важливого значення в контексті означених досліджень набуває розробка принципових підходів щодо введення змін на основі впровадження національної парадигми до навчально-виховного процесу, актуалізація синтезованих форм музичної діяльності школярів, застосування методики, що є іманентною сутності художньо-образного освоєння світу.

У наш час особливого значення набуває *художньо-педагогічна історіографія*. Та чи потрібне звертання до історії, коли йдеться про інноваційні процеси? Безперечно. Образно кажучи, виявлення нового в науці без опори на вивчення відомого – порожнє, а замкнення у традиційних підходах, у тих самих проблемах, не опосередкованих новаціями, – не є життєздатним.

Мистецькі реалії сучасності і минулого в їх взаємозв'язку і взаємозалежності глибоко розглянуто у докторських дисертаціях Н.П. Гуральник, В.Ф. Черкасова та ін. Слід констатувати розширення проблематики історико-педагогічного характеру, різноманітнішою стала тематика історичних досліджень, збагатилась їхня джерельна база. У полі зору вчених – різноманітні питання історії мистецького виховання, зокрема, дослідження проблем розвитку музично-естетичного виховання в гімназіях України у ХІХ та на початку ХХ ст. (Т.А. Грищенко), розвитку музично-педагогічної думки в Україні на початку ХХ ст. (О.В. Овчарук), музично-естетичного виховання в українській педагогіці кінця ХVІ-ХVІІІ ст.

(А.І. Омельченко), музичної освіти та виховання учнів і молоді Галичини у 20-30-ті р. ХХ ст. (О.І. Поясик), розвитку музичної освіти в навчальних закладах Києва у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (О.А. Цвігун), музичного виховання школярів у діяльності композиторів Західної України (І.В. Фрайт).

Питання оновлення вітчизняної мистецької освіти не можна вирішувати у відриві від *вивчення зарубіжного досвіду*. Безперечно історико-теоретичну цінність становить дослідження М.П. Лещенко щодо естетичного виховання учнів Канади. Подальший розвиток музичної компаративістики знаходимо у дослідженні Г.Ю. Ніколаї, присвяченого вивченню польського досвіду організації музично-педагогічної освіти. Проблеми адаптації зарубіжних концепцій музичного виховання, зокрема видатного композитора і педагога Угорщини З. Кодаї, всебічно розглянуто у дисертації Е.З. Тайнелі.

Суттєвий потенціал розвитку інноваційних процесів у мистецькій освіті містять дослідження, пов'язані з *підготовкою педагогів-митців* – майбутніх учителів музики, образотворчого мистецтва, хореографії, керівників позакласної художньо-виховної роботи. Фундаментальністю надбань у цьому напрямку характеризуються дослідження В.Ф. Орлова, де визначено принципи розвитку професійної культури майбутніх учителів мистецьких дисциплін; Т.А. Смирнової, де розкрито зміст теоретичної моделі диригентсько-хорової освіти як однієї з найважливіших складових професійної підготовки педагога-музиканта; О.П. Хижної, де вперше розроблено концепцію підготовки вчителів до забезпечення основ мистецької освіти в учнів початкової школи за умов активізації емоційно-позитивного ставлення студентів до мистецько-виховної діяльності, створення художньо-педагогічного середовища для професійно-особистісного їх розвитку, формування професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя.

“Проблемне поле” теоретико-методичних здобутків у галузі підготовки вчителя – надзвичайно широке. І це не випадково, адже саме від учителя залежить забезпечення якісних основ художньо-естетичного розвитку дітей та юнацтва. Конструктивно-інноваційний вплив на удосконалення мистецької освіти справило докторське дослідження М.М. Букача, кандидатські роботи І.М. Боднарук, П.М. Ніколаєнко, присвячені проблемам змісту та організації педагогічної практики студентів музично-педагогічних факультетів у вищих навчальних закладах, з'ясування особливостей формування індивідуального стилю художньо-педагогічної діяльності майбутніх учителів (Е.А. Власенко), професіоналізму студентів вищих навчальних закладів у процесі методичної підготовки (І.В. Лисакова), педагогічних переконань майбутніх учителів хореографії (Ю.О. Ростовська), професійної культури і майбутніх учителів музики (І.Л. Шевченко), і майбутніх учителів образотворчого мистецтва (М.О. Пічкур).

У світлі визначення нових методологічних засад виходу за межі вузького професіоналізму виконано фундаментальне дослідження О.В. Єременко. Йдучи в річищі універсалізації професійної підготовки

магістрів музичного мистецтва, обстоюючи думку щодо необхідності взаємодії таких напрямів їх професійного удосконалення, як музично-фаховий, педагогічний та науково-дослідний, О.В. Єременко вводить поняття консолідаційного підходу, виявляє і обґрунтовує його значення для розвитку теорії і практики музичної освіти.

Широкі наукові надбання в галузі підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін не «відмінюють» і не спрощують завдання пошуку нових наукових підходів до визначення професійних орієнтирів мистецько-фахового, педагогічного, соціального становлення кваліфікованих фахівців сучасного покоління, покликаних забезпечити впровадження мистецьких цінностей у широке середовище учнівської молоді.

Важлива галузь досліджень – *змістове наповнення та організація художньо-дозвілєвої діяльності школярів і підготовка керівників художньо-виховної роботи з учнями у позаурочний час*. Це насамперед докторська дисертація Б.А. Бриліна, теоретичне значення якої полягає у визначенні методичних аспектів художнього розвитку учнів у процесі освоєння кращих зразків молодіжної популярної музики у сучасних формах дозвілля. В останні роки активно розробляються проблеми підготовки майбутніх учителів до керівництва художніми колективами (А.Л. Карпун, Я.В. Сверлюк, В.А. Соловйов, М.С. Филипчук), формування навичок естрадно-джазового музикування (О.В. Хижко), розвиток художнього смаку засобами естрадного мистецтва (Н.М. Попович).

Вимога **культуроорієнтованої мистецької освіти** має стати засобом довгострокової стратегії її розвитку (Жорнова О.І.). Оскільки мистецтво – компонент цілісності культури, інтегративні процеси в галузі мистецької освіти, впровадження художньої культури в систему загальної шкільної освіти і підготовку вчителів мистецьких дисциплін (Л.М. Масол, Т.Й. Рейзенкінд, О.П. Щолокова) можна розцінити як основу для визначення шляхів впровадження в життя стратегії і тактики розвитку вітчизняної мистецької освіти.

Стрижневими проблемами розвитку мистецької освіти є такі, як *пізнання мистецьких явищ, їх інтерпретації і творення*, оскільки зміст освіти реалізується не стільки у знаннєвій, скільки в діяльнісній формі. Поряд із роботами А.Я. Ростовського, О.П. Рудницької, що стали вже класичними, і в яких глибоко досліджено *проблеми розвитку музичного сприймання*, привертають увагу дослідницькі здобутки в галузі *навчання виконавського мистецтва*, зокрема розвитку виконавських умінь учнівської і студентської молоді (В.М. Крицький), виконавської культури (О.І. Андрейко), виконавської майстерності (В.І. Федоришин), індивідуального стилю виконавської діяльності (Є.Б. Йоркіна), стильових засад музично-виконавської підготовки майбутніх учителів музики (В.І. Буцяк, О.М. Щербініна).

На сьогодні досить широко у науковій літературі висвітлено проблеми формування окремих аспектів виконавської підготовки учнів і студентів. Це, зокрема, визначення специфіки підготовки керівника хору в системі вищої

музично-педагогічної освіти (Л.А. Бірюкова), розробка методики розвитку співацького голосу (О.М. Прядко), виявлення методичних засад удосконалення вокальної підготовки майбутніх учителів музики (Л.О. Тоцька), порівняння методичних підходів до диригентсько-хорової підготовки студентів Китаю та України (Лінь Хай), розробка методики формування вокально-слухових навичок майбутнього вчителя в процесі вокальної підготовки (О.В. Маруфенко), питання роботи над художнім образом у класі акордеону (В.С. Салій), опрацювання поліфонічних творів у процесі фортепіанного навчання (Л.І. Циганюк) та ін.

Надзвичайно плідний і у науковому сенсі, і у плані практичної інноватики підхід до формування музично-виконавських якостей особистості представлено у ґрунтовному дослідженні Д.Г. Юника та його учнів Л.М. Котової і О.В. Матвєєвої. Йдеться про збереження творчого самопочуття в процесі прилюдної, концертної діяльності музиканта, про формування такої важливої для діячів «часових» видів мистецтва (музика, хореографія, театр), як *виконавська надійність*.

Актуальними лишаються проблеми визначення специфіки не тільки художньо-виконавської, а й художньо-теоретичної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, з'ясування шляхів взаємодії мистецького і педагогічного навчання; проблеми організації навчального і художньо-дозвілєвого середовища у вищих навчальних закладах.

Розвиток не тільки виконавських, а й композиторських, *творчих можливостей учнів* знаходиться в полі зору сучасних дослідників. Це, зокрема, роботи Е.Б. Бриліна, де піднімаються питання залучення студентів до композиторської творчості, дисертація А.І. Душного, в якій висуваються обґрунтовані пропозиції щодо процесуальних підходів активізації творчої діяльності студентів: від творчого наслідування, через варіативні форми творчості до впровадження елементів композиторської діяльності у навчальний процес.

Загалом проблеми творчого розвитку особистості презентують нині важливу складову інноваційних процесів у мистецькій освіті і відображені у дослідженні цікавих і різноманітних тем – таких, як формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення основ композиції (О.О. Кайдановська), методика формування творчої активності молодших школярів засобами української народної іграшки (Т.В. Коваленко), методика формування музично-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів (С.В. Олійник), методика формування творчих умінь підлітків засобами музичного театру ляльок (Л.М. Онофрійчук), методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва (М.І. Стась) та ін.

Широке дослідження проблематики саме творчого становлення особистості засобами мистецтва цілком виправдане, адже мистецька діяльність – це насамперед творча діяльність. Серед особливо перспективних напрямів наукового пошуку в означеному аспекті можна назвати такі, як обґрунтування шляхів опосередкованого стимулювання художньої інтуїції

учнів, розвиток уяви і фантазії в процесі мистецької діяльності, дослідження особливостей взаємодії емоційних і раціональних підходів до активізації творчої діяльності особистості тощо. Прогностичний характер нині мають проблеми застосування евристичних методів у мистецькому навчанні (О.Г. Ролінська).

За останні роки підвищився інтерес науковців до проблем *формування художньо-образного мислення* особистості. Попри розгляд таких важливих аспектів означеної проблеми, як методичні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів (О.П. Бурська, Н.Г. Мозгальова), педагогічні умови формування музичного мислення підлітків у позашкільних навчальних закладах (О.М. Ковмір), формування художньо-образного мислення молодших школярів на уроках музики (Н.О. Батюк), формування художньо-образного мислення майбутнього вчителя у процесі інтерпретації творів мистецтва (О.М. Полатайко) актуальним лишається понятійне осмислення художньо-образного мислення, уникнення різнобою у його тлумаченні.

У стратегії оновлення мистецької освіти акцентованими мають стати проблеми розвитку *художніх здібностей* особистості. Українська педагогіка має суттєві надбання в цьому плані (А. Щербо, С. Науменко та ін.). Водночас зауважимо, що за межами наукового пошуку все ще лишаються проблеми роботи з особливо обдарованими дітьми, підготовка мистецької студентської еліти тощо. Гуманістичного спрямування мають набути також дослідження художнього розвитку дітей з обмеженими мистецькими здібностями.

Виходом на значно вищий інноваційний рівень дослідницького пошуку відзначається проблематика, пов'язана із *діагностикою мистецької розвиненості особистості*. Актуальними нині є проблеми залучення учнів до самопізнання, самооцінювання, рефлексивного осягнення власних мистецько-навчальних здобутків. Не може плідно розвиватись практика навчання мистецтва в школі поза розробкою методичних засад визначення навчальних досягнень учнів на відповідних уроках предметів художнього циклу (плідними підходами у цьому плані відзначаються наукові розробки С.Л. Семчакевич), потребують дослідження проблеми адекватного оцінювання результатів професійної мистецької підготовки студентів особливо у зв'язку з впровадженням модульної системи навчання.

Серйозним завданням сучасності є розробка і обґрунтування педагогічного інструментарію (ідей, концепцій, дидактичних матеріалів тощо) щодо використання *інформаційних технологій* у мистецькій освіті. Значні і змістовні досягнення Н.Д. Белявіної, М. Дергач, О.А. Чайковської та ін. уможливають продуктивний наступний дослідницький пошук у цій галузі.

Потребують подальшого розвитку і впровадження наукові підходи, де власна логіка розвитку теоретико-методичних засад мистецької освіти зумовлюється закономірностями мистецтва, зокрема важко перебільшити значення питань розробки *акмеологічних методів навчання мистецтва*. Концептуальні засади акмеологічної стратегії формування професійної

майстерності вчителя представлено у фундаментальному дослідженні А.В. Козир, смисловим ядром якого виступає ідея щодо спрямування навчання на бездоганне, досконале і нестандартне виконання студентами мистецько-педагогічної діяльності.

Суттєвими не лише для практико-орієнтованих інноваційних процесів, а й для розвитку теоретичних засад мистецької освіти слід вважати розробку проблеми забезпечення *гедоністичних засад мистецької освіти*. У цьому плані звертають на себе увагу дослідження Л.М. Василенко, присвячені розробці концепції гедоністичного опосередкування вокальної підготовки майбутніх учителів музики.

На часі подальший *аналіз аксіологічної складової мистецтва в контексті педагогічного дослідження*, з'ясування педагогічних засобів реалізації оцінювальної функції художніх творів у навчально-виховному процесі, визначення особливостей залучення учнівської молоді до оцінювальної діяльності.

Відзначаючи успіхи, необхідно вказати і на резерви покращення наукових робіт з мистецької педагогіки. Одним із найбільших бар'єрів розвитку наукових підходів у галузі мистецької освіти є безсистемність, мозаїчність у визначенні дослідницької тематики. Певним недоліком сучасної практики проведення досліджень можна вважати повторюваність тем, наприклад, в останні роки особливо досліджуваною стає тема формування компетентності у різних модифікаціях (комунікативна, професійна, виконавська, концертмейстерська, вокальна тощо).

Важливо уникати таких дослідницьких ситуацій, коли ключові проблеми підміняються частковими, малозначущими, дрібними. Все ще зустрічаються роботи, в яких спостерігається вузькофункціональний підхід до вирішення наукових проблем. Не всім дослідникам вдається подолати розрив між проголошеною ідеєю і її методичним забезпеченням. Ряд досліджень не піднімаються до рівня заглибленого розгляду визначеної проблеми, обмежуючись поверховим науковим пошуком. Особливої уваги потребує визначення і розробка проблем, які містили би в собі інноваційний потенціал удосконалення педагогічної практики не шляхом внесення «косметичних правок», а дослідження суттєвих моментів модернізації мистецької освіти.

Все ще лишаються актуальними питання підвищення наукової виваженості у структуруванні наукового дискурсу дисертаційних робіт з теорії і методики мистецької освіти, формулювання наукового апарату дослідження, вивірення стилістики тощо. Потребують підвищеної уваги вибір і аналіз першоджерел вирішення обраної проблематики, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між науковими фактами і явищами.

Актуальною лишається активізація практики діяльності проблемних шкіл, де містяться можливості забезпечення функціональної повноти дослідження в окремих компонентах широкої теми. Рада з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні також має можливість зосередити діяльність не лише на узгодженні, формулюванні тематики, уточненні дослідницьких тем, уникненні їх повторюваності тощо,

а й на моделюванні перспективної проблематики, окресленні, розробці, визначенні прогностичних напрямів дослідження.

Загалом затребуваність розробки інноваційної проблематики мотивується особливостями розвитку сучасної мистецької освіти, необхідністю враховувати характер цього розвитку і відповідно орієнтувати напрями досліджень. Виявлення найсуттєвішого, зосередження на проблемах глобальних і специфічних явищ мистецької освіти, а не тимчасове зсунення навчально-мистецьких орієнтирів, подолання інерції впровадження інноваційних підходів – головна мета розвитку теорії і практики мистецької освіти на сучасному етапі.